

ХРОНІКА

Я.В.ВЕРМЕНИЧ (Київ), Т.С.ВОДОТИКА (Київ)

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДОСЛІДЖЕННЯ СХОДУ І ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ: ПІДСУМКИ І ПРОБЛЕМИ»

Кардинальних змін останнім часом зазнає проблема осмислення простору – він перестав бути «фоном», перетворився на активний, самодостатній чинник впливу як на архетипи й структури подій, що відбуваються, так і на їх сприйняття. Осмислення нових моделей взаємодії у зв'язці «час – простір» продемонструвала конференція, що відбулася 10 червня 2014 р. в Інституті історії України НАНУ. Співорганізаторами заходу виступили Український інститут національної пам'яті, а також університети міст сходу та півдня України – Донецька, Луганська, Запоріжжя, Маріуполя, Миколаєва, Одеси.

Зі вступним словом до учасників конференції звернувся директор Інституту історії України НАНУ академік НАН України *Валерій Смолій*. Він зазначив, що захід відбувається в дуже непростий для нашої країни час, коли суворим випробуванням піддаються фундаментальні цінності: уявлення про свободу й людську гідність, територіальна цілісність і демократичні основи співжиття. Акцентувавши увагу на тому, що концепція конференції орієнтована на висвітлення проблем, які мають не тільки теоретичне, але й практичне значення, В.Смолій наголосив на продуктивності виділення кількох рівнів дослідження проблеми – теоретико-методологічного, регіонально-історичного, культурологічного, етно- та соціополітичного. «Сподіваюся, що навіть у таких складних умовах наша конференція зуміє не лише підбити певні підсумки в дослідженні специфічності найбільш проблемних на сьогодні східного й південного регіонів, але й запропонувати владі оптимальні моделі виходу з гострої ідентифікаційної та системної кризи», – зазначив він.

Особливе зацікавлення викликали доповіді теоретико-методологічного блоку, спрямованого на висвітлення методологічних новацій щодо зростання ролі соціального простору в науковому пізнанні та переосмислення проблеми кордонів і пограниччя у сучасному світі. Виступ д-ра іст. наук, професора *Ярослави Верменич* (Інститут історії України НАНУ) було присвячено зміні парадигм у просторовому моделюванні історії та переосмисленню співвідношення часу і простору в історичній ретроспективі, що сьогодні дедалі частіше набуває форми відходу від викладу за хронологічними періодами. «Стрімкі й непередбачувані події, які навколо нас відбуваються, – зазначила Я.Верменич, – змушують замислитися над тим, чи має сучасна історична наука у своєму розпорядженні досить засобів, щоб передати не лише їхній драматизм і напругу, але й глибинний, поки що прихований від очей сучасників, смисл. Інакше кажучи,

чи не стане інерція традиційного історичного мислення на заваді усвідомленню того нового, що з'являється у нашому житті під впливом складного переплетення процесів глобалізації й регіоналізації?».

Своєрідною відповіддю на це непросте питання стала доповідь д-ра іст. наук, члена-кореспондента НАПН України *Олександра Удода* (Інститут історії України НАНУ), котрий зазначив, що проблема просторовості дедалі більше перебуває у фокусі уваги вітчизняної історіографії й має величезні перспективи подальшого розвитку. Регіональна конфігурація українського історієписання у його баченні постає і як перенесення акцентів із проблем етнічності на проблеми територій та відповідних соціумів, і як активізація історичних досліджень на базі регіональних наукових й освітніх центрів, і як коригування проблем територіальності в історичній дидактиці.

Емоційний виступ канд. іст. наук *Олександра Галенка* (Інститут історії України НАНУ) було присвячено аналізу регіональної специфічності півдня України як місця зустрічі середземноморської, кочівницьких, землеробських культур, інтенсивних перехресних впливів і запозичень, які, на жаль, не повною мірою знайшли відображення у вітчизняній історичній літературі. Якщо вже говорити про необхідність «переписування історії», доводив доповідач, то цей процес варто розпочати з нового осмислення впливу середземноморської і східних культур на формування особливостей міської культури українського півдня. До концептуалізації поняття «соціальний фронтір» привернула увагу аспірантка Інституту історії України НАНУ *Тетяна Водотика*. У своєму повідомленні вона зробила спробу проаналізувати евристичний потенціал теорії фронтіру для вивчення наростання соціальних суперечностей унаслідок прискороного перебігу модернізаційних процесів на півдні та сході України.

Другий блок конференції (регіонально-історичний) було зорієнтовано на дослідження історії формування погранич на теренах України, простеження відцентрових і доцентрових тенденцій в історії, колонізаційних і міграційних процесів, політики метрополій в ареалі українських етнічних земель. Цікавою й науково обґрунтованою виявилася доповідь д-ра іст. наук, професора *Станіслава Кульчицького* (Інститут історії України НАНУ), присвячена регіональному виміру етнонаціональної структури України у другій половині ХХ ст. Регіональні асиметрії повоєнного часу розглянуто доповідачем у контексті глибокої системної кризи комуністичного ладу й пов'язаних із нею обмежених можливостей реформування принаймні тих сфер суспільного життя, де диспропорції вже стали наявними. Чимало уваги було приділено політиці цілеспрямованої русифікації, яка особливо давалася взнаки у Приазов'ї, Причорномор'ї й на Донбасі, внутрішньосоюзним міграційним переміщенням, відтоку єврейського населення за кордон, асиміляційним процесам усередині окремих етнічних спільнот.

Майже кожен регіон України в той чи інший період своєї історії відрізнявся чітко вираженим «фронтирним» статусом. Внутрішнім фронтам на півдні України присвячувалася доповідь канд. іст. наук, доцента Запорізького національного університету *Тетяни Винарчук*. Цікавими виявилися її міркування щодо теоретико-методологічних проблем, пов'язаних із визначенням понять «фронтір» та «пограниччя». Про необхідність з'ясування логіки минулих адміністративно-територіальних перекроювань та розробку теоретико-методологічних моделей осмислення процесів «територіальної тектоніки» йшлося у змістовних доповідях канд. іст. наук *Богдана Короленка* (Український інститут національної пам'яті; «Колонізація як інструмент демографічної політики Російської імперії у Криму (кінець XVIII ст.)»), д-ра іст. наук, професора *Валентини Шандри* (Інститут історії України НАНУ; «Особливості формування

державних інституцій на Півдні України в ХІХ ст.»), канд. іст. наук *Тетяни Привалко* (Український інститут національної пам'яті; «Дворянство Харківської губернії в модернізаційних процесах українського суспільства другої половини ХІХ – початку ХХ ст.») та канд. іст. наук, доцента Миколаївського національного університету імені В.Сухомлинського *Марини Козиревої* «Німецькі національні райони Півдня України в системі адміністративно-територіального реформування 20–30-х рр. ХХ ст.».

Наступний блок (культурологічний) передбачав аналіз феномена прикордонної культури, ментальностей, ідентичностей; відображення регіональної специфіки в народній свідомості та традиціях, значення релігійного чинника у формуванні регіональних особливостей й образів погранич. Відхід від одномірних культурних дефініцій тут виявився насамперед у прискіпливому аналізі двокультурності, гібридних ідентичностей, впливу феномена пограниччя на ментальні настанови та ідентичнісні пріоритети мешканців південного сходу України. Як засвідчує вітчизняний досвід, створені в певному віртуальному символічному просторі географічні й художні образи зрештою починають жити своїм життям і справляють помітний вплив на регіональні вподобання й поведінкові стереотипи. На прикладі зміни образних презентацій Донеччини в українській культурі пам'яті цей вплив висвітлила у своїй доповіді д-р іст. наук, професор *Лариса Буряк* (Український інститут національної пам'яті).

Регіональні моделі історичної пам'яті на матеріалі Приазов'я та Степової України було розглянуто в доповідях д-ра іст. наук *Олени Любовець* (Український інститут національної пам'яті) та канд. іст. наук, доцента Запорізького національного університету *Сергія Білівненка*. Регіональним відмінностям та специфіці історичної пам'яті про радянську добу на сході й півдні приділив увагу канд. іст. наук *Роман Поджур* (Інститут історії України НАНУ). Релігійному чиннику в концептуалізації просторової історії присвятив свою доповідь д-р іст. наук, професор Одеського національного морського університету *Микола Михайлуца*.

Своєрідним підсумком третього блоку стала доповідь д-ра іст. наук, професора *Алли Киридон* (Український інститут національної пам'яті), котра показала, як у процесі ментального картографування уявлений образ простору формується на основі поєднання символів, архетипів, навіть фантазій. Так, сьогодні вже неможливо уявити собі географічний образ столиці України без візуального уявлення про Майдан та його смислове навантаження. Саме завдяки такій символічній образності абстрактний простір набуває рис культурного феномена.

Не менш важливим завданням конференції було введення проблеми простору й погранич у більш широкий контекст ставлення до інакшості, який перебуває у фокусі уваги сучасної соціогуманітаристики. Насамперед видавалося важливим проаналізувати соціальний вектор бачення Іншого, зумовлений або різницею в рівнях розвитку, або відставанням процесів соціальної стратифікації в однієї зі спільнот, або прямим тиском сильнішої спільноти, аж до колоніальних методів експлуатації слабшої. Групи, які відчувають себе ущемленими, легко трансформують протестні настрої у вияви відкритої ворожості.

Саме цим проблемам було присвячено доповідь д-ра іст. наук *Лариси Якубової* (Інститут історії України НАНУ) «Жупел “двох Україн”: політичний міф чи об'єктивна етносоціальна реальність?». Увага тут концентрувалася навколо питань регіональної сегментації, які, формуючи полярно орієнтовані ціннісні пріоритети, водночас створюють сприятливий ґрунт для маніпуляцій суспільною свідомістю. Думка щодо «ймовірного розколу» України проходить червоною ниткою через усі пострадянські вітчизняні

дискурси. Нині, на тлі цілком реальних загроз, пов'язаних зі збройним протистоянням на сході, саме час замислитися про запобіжники, здатні відвернути реалізацію найгірших сценаріїв. Про них, зокрема, розмірковували у своїх доповідях д-р іст. наук, професор Донецького національного університету *Ігор Тодоров* («Особливості ментального сприйняття України у Донецькому регіоні») та канд. іст. наук *Володимир Головка* (Інститут історії України НАНУ; «Український розлам “русского мира”: донецька та дніпропетровська ідентичності»).

Проблемам співвідношення політичної мови та політичної культури приділили увагу канд. іст. наук, доцент Східноукраїнського національного університету імені В. Даля *Юлія Барабаш* («Донбас і Україна: ретроспектива діалогу: 1920-ті рр.») та канд. іст. наук *Олег Бажан* (Інститут історії України НАНУ; «Регіональні аспекти мовної політики в Україні у часи «хрущовської відлиги» (на прикладі Донбасу»)).

Окремим цікавим тематичним напрямом стали доповіді канд. іст. наук *Світлани Арабаджи* (Маріупольський державний університет; «Міжетнічні відносини грецького населення Приазов'я у XIX – першій половині XX ст.») та канд. філол. наук *Євгена Чернухіна* (Інститут історії України НАНУ; «Греки Надазов'я в пошуках свого місця в історії України: за невиданими матеріалами кінця 1950-х – початку 1960-х рр.»).

Загалом можна констатувати, що проведена конференція підтвердила очевидний факт – без урахування фактора порубіжності та проблем, які він створював, неможливо зрозуміти ані особливості регіоналізму в його українському варіанті, ані специфіку локальної самосвідомості. Зрештою й геополітичні схеми, які вибудовуються у суміжних країнах, також піддаються осмисленню лише в контексті «граничності» та її впливу на мовно-інформаційні, культурно-релігійні й інші процеси. Порубіжність має свої позитивні та негативні риси, і тільки від українського народу й зважених дій його еліти залежить, буде наша держава самостійним гравцем на економічному полі й політичній сцені, чи остаточно перетвориться на «транзитний коридор», полігон для апробації чужих ідей і намірів, що не вписуються у вітчизняну концепцію національної безпеки.